

УДК 141.7:316

О. О. Наседкіна
аспірант кафедри філософії
Запорізького національного університету

ОСНОВНІ СЮЖЕТНІ ЛІНІЇ КАЗКОВОГО СПРИЙНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Актуальність теми визначається потребою суспільства, що зростає, особливо в умовах глобалізації, визначити джерела, умови й тенденції свого подальшого розвитку. Казка як поетична форма, яка відтворює соціальну реальність, дає зразки багатоваріантних можливостей соціальних дій і моделей розвитку. Більше того, казка описує причинно-наслідковий зв'язок дій і вчинків персонажів, які призводять як до позитивних консолідуючих, так і негативних руйнівних суспільних результатів. Казка відтворює соціальні ролі, соціальне спілкування, соціальні відносини та соціальну структуру суспільства. Проблема тотожності казкових сюжетних ліній і класифікації сюжетів досліджується багатьма вченими, однак цей процес відбувається переважно в площині історичного літературознавства. Наше наукове завдання полягає в філософському аналізі казкових сюжетів у зв'язку із соціальним змістом, закладеним у казках. Ми прагнемо довести, що поряд зі спільним «хребтом» міжнародних сюжетів існують варіації сюжетних ліній, завдяки розбіжностям у межах географічних і культурних вимірів. Ми розглянемо взаємодію функцій казки, зокрема випробування, обману, та дослідимо втілення соціальних регуляторів і норм у сюжетних лініях казкового соціального простору.

Спочатку визначимось із термінологією. Сюжет відображає динаміку реальності у формі дії, яка розгортається у творі; у формі внутрішньо пов'язаних (причинно-часовим зв'язком) вчинків і у формі подій, які утворюють єдине закінчене ціле [12]. Класичний загальний підхід до класифікації літературних сюжетів ділить їх на концентричні (відбуваються навколо одного конфлікту та зумовлюються причинно-наслідковими зв'язками), хронікальні (часове співвідношення між подіями) і багатолінійні (паралельне розгортання сюжетних ліній). Казки являють собою яскравий приклад багатолінійного розкручування сюжету (у багатьох випадках надлінійного) та концентричного (кумулятивного) сюжету.

Проблема класифікації казкових сюжетів розглядалась багатьма філологами й літературознавцями. Фінський учений Антті Аматус Аарне в 1910 році на основі географічно-історичного або географічно-статистичного методу створює «Вказівник казкових типів». Пізніше цей вказівник, який базувався на казках європейських народів, поповнюється Томпсоном і Г.-Й. Утером, який у 2004 році вводить більше ніж 250 нових сюжетів. У 1924 році професор Р.М. Волков виокремлює 15 сюжетів чарівної казки, серед яких, зокрема, сюжет про безвинно гнаних, про мудру діву, про змієборців. В.Я. Пропп виділяє 31 функцію дійових осіб, за якими класифікує казкові сюжети, зокрема боротьбу, перемогу, викрадення, заборону, порушення заборони, весілля, важке завдання, отримання чарівного засобу тощо [10]. Б. Кербеліте створює «Структурно-семантичну класифікацію литовських народних казок» і вважає, що одиниця сюжету – це елементарний сюжет. Дослідниця, котра розглядає сюжети в динаміці, вважає, що існують домінуючі та факультативні сюжети, а також їхні варіативні форми [7]. Думка вчених (О.М. Веселовський, В.Я. Пропп) про обмеженість казкових сюжетів знаходить своє підтвердження й у ХІ століттях: крім слів, людина нічого не здатна висказати, отже, творчі словесні формули вигадки – обмежені, тому людство постійно повертається до одних і тих самих

сюжетів. На переконання О.М. Веселовського, сюжети відповідають на споконвічні запити думки людства, що відновлюються в історії. Повтори й спільність сюжетів можуть бути пояснені або єдністю психологічних процесів людства, або історичними впливами. Запозичення сюжетів – закономірний фактор внутрішнього розвитку традиції, а традиція, у свою чергу, є необхідним підґрунтям для запозичень. Казка, мандруючи в часі та просторі, змінюється, однак «матеріальний субстрат» у вигляді сюжету залишається, наповнюючись новим змістом [13]. Сучасні теоретики сюжету сходяться на думці, що в центрі аналізу повинні бути вчинки, дії та характери персонажів [8; 9]. Саме згідно з таким підходом ми й розглядаємо сюжети казок.

Мета дослідження – аналізуючи деякі типові сюжети казок за допомогою методу герменевтики, розкрити втілення в казці малюнка соціальної реальності. Соціальний простір – це сукупність соціальних відносин, взаємозв'язок членів суспільства, зміст і структура мовних, інформаційних, економічних, духовних та інших суспільних процесів. Протяжність соціального простору вимірюється не кілометрами чи кілограмами, а відносинами «мета-засіб», «ідеальне-матеріальне», «дійсне-можливе». До поняття «соціальний простір» варто зарахувати історичні зв'язки поколінь і культур. Соціальний простір виражає соціальне буття в розвитку та включає в себе предметний світ, людину і стан людської свідомості [11]. Іншими словами, нами ставиться завдання знайти спільне й варіативне в сюжетних лініях казок і визначити ознаки соціального простору: причину та засоби реалізації соціальних відносин, а також національні відмінності соціально-суспільних процесів. Казка – це «соціальний інструмент, який дає змогу в послідовності спрощених моделей відтворювати особливості соціальної структури суспільства й культуру» [16]. Шинкаренко розглядає казку як ментальну карту, що у своїх мовленнєвих структурах показує, як сконструйована реальність.

Сюжети казок динамічні та багатовимірні. Аналізуючи казкове сприйняття соціального простору, зупинимось в межах статті на такій функції (дії) персонажа, як випробування. На нашу думку, саме ця сюжетна функція несе в собі важливе соціальне навантаження – взаємодію з іншими (рівноправні/нерівноправні стосунки). У казкових сюжетах випробування набуває численних варіантів. Визначимо, зокрема, такі: служба тварині (коту), ельфам, старому, Бабі-Язі або життя на самоті (протягом 7 років в олов'яному царстві); перебування в дикому лісі, в ямі, в'язниці, печері велетня, підземному царстві, на чужині; розв'язування клубка ниток чи павутиння; праця до крові на веретені; пошук чогось дивного (дерева з 3 апельсинами, Доли); створення незвичайного (сорочки з кропиви для 11 братів); принесення води в дірявому відрі з колодязя Мудрості й Терпіння або еліксиру довголіття з того світу; духовне обтяження (чекання протягом років); фізичне обтяження (ходіння довгий час у залізних важких башмаках, носіння змії на шиї впродовж 7 років; спрага, голод); фізична вада (віслюкові вуха у яюка королівського роду); заподіяння смертельного ушкодження близькому (позбавлення серця); втрата можливостей (відсутність змоги бачити світло, рідних; перебування в стані сну-забуття).

Серед соціальних випробувань виділяємо *соціальне приниження* як випробування саме для соціально високих постатей. Закляття спадає з тих, хто гідно визнає власну помилку чи ваду публічно. Соціальний статус короля чи королеви, який повинен поєднувати ідеальні фізичні та духовні якості (справедливість, мудрість, терпіння, милосердя до підлеглих), не завжди збігається із фізичною привабливістю й шляхетними вчинками. Соціальне випробування – *позбавлення спілкування з іншими*, вимушене тривале мовчання. Людину позбавляють можливості отримувати та передавати інформацію, бути емоційно підтриманою; їй не дають змоги реалізувати свої вітальні права: їсти, вгамувати спрагу, жити в гідних умовах. Соціальні відносини, так само як і міжособистісні, потребують витримки, терпіння й мудрості, недарма в казках *побудова соціальних відносин* не проходить легко.

Люди рівного соціального статусу допомагають одне одному, хоча казки до певного моменту не розкривають соціального походження героя. У сюжеті казки «Кіп, зачарований кіт» Кіп, принцеса в образі кішки, допомагає принцесі Інґрід позбутися тяжкої хвороби. Принципи, як правило, беруть за дружин принцес («Грейс і Дерек», «Принц-кролик» «Золоте деревце та срібне деревце», «Білий олень», «Про вірного товариша»). Казки дають також і приклади одружень соціально протилежних верств населення, хоча такі шлюби в народній свідомості – ірреальне явище. Пар з української казки *довго морщиться*, поки віддає доньку за простого хлопця. Японська казка «Урашима та черепаха» розкажує про молодого рибалку, який 4 роки живе в шлюбі з донькою морського царя. Німецька казка «Ганс і строкатий кіт» веде мову про щасливий шлюб між робітником Гансом і кішкою-принцесою. Китайська казка «Принцеса-дракон» описує одруження бідного сільського юнака із принцесою підводного царства. Шлюб між соціально нерівними персонажами може трапитися лише після надзвичайного за своєю фантастичністю вчинку героя. Так, Свинопас Іван з української казки «Дерево до неба» стає чоловіком царської доньки після врятування її від змія в захмарному царстві.

Казки надають яскраві приклади *соціальної гідності* представників «низького» походження. В італійській казці «Кола-риба» син рибачка змушує короля поважати свою працю. На вимогу короля дізнатися, на чому стоїть сицилійське місто Мессіна, юнак відповідає: «Мені наказувати не можна. Вітер та хвилі не спіймаєш навіть найдрібнішою сіткою. А я схожий на вітер і хвилі». Людина виконує *соціальний обов'язок*, який може бути висловлений прислів'ям «Сам загинь, але товариша врятуй», навіть тоді, коли такий вчинок може закінчитися смертю сміливця. Людина-риба ціною життя дістає із дна моря корону, чим рятує мешканців міста від податків короля. Сюжет карельської казки «Чурбак із вільхи» описує жертвність головного героя: він рятує друзів, стаючи дерев'яним поліном. Сюжет української казки «Про вірного товариша» малює перетворення героїчного юнака на соляний стовп після свідомого порушення хлопцем заборони розкривати таємницю.

Людина «низького» походження нагадує королю про *соціальні обов'язки* останнього: «Не до лиця царю зраджувати своє слово». В уста людини невисокого соціального статусу вкладаються визначення патріотизму: «Адже кожному дорожчий за все край, де він з'явився на світ і прожив усе життя». Серед принципів соціального життя пересічних мешканців – рибалок – виділяється шляхетне правило, яке межує з невтручанням у потаємний світ страждань, стриманістю й намаганням берегти особистий чуттєвий світ людини: радість зустрічають разом, горем не діляться ні з ким (шотландська, італійська казка).

Колективізм як позитивна соціальна характеристика висвітлена, зокрема, в сюжеті німецької казки «Бременські музиканти», шотландської казки «The Story of the White Pet» та англійських казок «How Jack Went to Seek His Fortune» і «The Old Woman and Her Pig». Саме колективні дії дають героям змогу дістатися дому або позбутися розбійників. І в шотландській, і в англійській казках є вислів «The More, the Merrier» (Чим більше – тим веселіше), що засвідчує ціннісно-емотивну складову колективізму – користь підтримки. Колективні дії поєднують фізичну силу та розум: у сюжеті української казки «Цап і баран» тварини виганяють вовків із куреня, тому що баран – дужий, а цап – сміливий. Колективні (міжособистісні, сімейні, державні) вчинки казкових героїв, направлені на захист спільних інтересів, частіше за все призводять до перемоги над силами зла. Більше того, у людини як соціальної істоти існує потреба відчувати себе захищеним та емоційно не самотнім. За висловленням Е. Дюркгейма, одна із пріоритетних людських цінностей – цінність життя разом [2].

Сестринський обов'язок висвітлений у сюжеті казки «Дикі лебеді». Еліза, яка проходить крізь недовіру й наклепи й, будучи на вогнищі страти, не припиняє шити сорочки, щоби встигнути зняти закляття з братів. Причина, через яку брати чи сестри вважають дурними наймолодшого брата чи сестру (шотландська казка «Трос зелених чоловіків з Бен-Невіса», російська казка «Фініст-ясний сокіл»), – мовчання дитини (воно компенсується вмінням слухати) або незрозумілі для оточуючих бажання (надання переваги не матеріальному, а духовному багатству). Наймолодші, значить, із найменшим соціальним досвідом члени родини рятують старших братів або сестер, виводячи їх із небезпечних ситуацій завдяки вигадці, хитрості, далекоглядності й, головне, вмінню спостерігати, аналізувати та синтезувати. Припустимо, що через сюжети про наймолодших братів чи сестер казки наводять читача на думку про неоднозначність підходів до людського досвіду, про цінність свіжого (наївно-дитячого) погляду на життя й важливість ризикованих дій.

Будь-яке казкове випробування (особливо фізичне: протистояння небезпечному велетневі/змію) вимагає від героя такої дії, як протистояння страху. Саме страх змушує казкових персонажів панікувати чи гуртуватися, ховатися чи обманювати. «Контакт чуттєвого «Я» зі зловредними силами буде вже соціальним страхом. У житті індивіда як суспільної тварини головне місце посідають соціалізовані страхи, у яких невідворотно присутній Інший» [6]. Усілякий страх – це страх смерті, однак страх проходить за умови боротьби з ним [15, с. 152].

Соціальний світ у казці – достовірний і у вигаданих сюжетах відображає реальний соціальний простір: селянка наймається на службу до цариці; цариця живе в степах широких, луках бархатних, на ріках медових, у кришталевих палацах; бідного перукаря за чесну службу селять у королівстві; матір сільського юнака забирають до царських палат; бідного мисливця, котрий мешкає в хатині, піднімають до рівня королівського егеря й селять у замок. *Підвищення соціального статусу* – бажаний результат пригод героя. У наївних уявленнях казкових персонажів (багата земля, оселя чи далекий острів) відображена соціальна мрія багатьох поколінь пересічних мешканців різних країн про соціальне забезпечення та набуття рівних соціальних можливостей із «сильними світу цього».

Соціальна ієрархія чітко вказана сюжетом: начальник берегової охорони повідомляє короля не напряму, а через воротаря, молодшого лакея і старшого камердинера. В українській казці хазяїн корчми обслуговує відвідувачів добре, тому що бачить перед собою високих

гостей. Зняття соціального напруження в суспільстві на рівні держави та ідеал мудрого правителя втілені в наказі царя синові: «Кермуй країною так, аби не було скарг. Будь справедливий і суди по правді». *Соціальна справедливість* як рівність у взаєминах і милосердя до обездолених показується в українській казці «Про вірного товариша», коли Доля вказує на причину нещастя багатого мельника: треба подавати милостиню бідним людям, ділитися з ними грошима.

Картина соціального простору не буде повною, якщо не сказати про ворогів і помічників казкових героїв. Серед друзів головного героя виокремлюємо маленьку стару жінку (няньку, незнайомку), Бабу-Ягу, фей (фею-покровительку, фею з горіха, фею з каштана, фею з яйця), старого чоловіка-відлюдника, тварин (кота, вовка, собаку, мишу, дрозда), дівчину (подругу, сестру), хлопця (друга, брата). Варто зауважити, що казки або не дають очевидну причину допомоги герою (добрий янгол – охоронець?), або прозоро розкривають цю причину: працелюбство (не від справи літала, а про справу питала) й добрі наміри (інтенції) героя. Старі люди як уособлення досвіду (персонального та соціального) учать юних героїв, на шляху останніх зустрічаються обов'язкові помилки й невизначеність. Отже, у казках відбувається ініціація через випробування та соціалізація через передавання досвіду у вигляді повчань («Умій приховувати свої почуття» або «Вихвалюється лише слабкі»).

У сюжетних лініях, де присутні вороги або ті, хто перешкоджає герою досягти задуманого, зустрічаємо людей високого соціального статусу (герцогиню, придворну леді), людюда, сестру, мачуху, відьму, архієпископа. Негативні якості, які уособлюються цими образами, – жорстокість, заздрість, неслухняність, злість, підступність, ханжество. Ворогами можуть виступати *слова* гніву й прокляття, власна лінь, надзвичайна цікавість і дурість. Наприклад, кумулятивний сюжет фінської казки «Звірі біжать у ліс, рятуючись від кінця світу», англійської «Henny-Penny», російської «Небо впало» розказують про курку, із якої починається *соціальний сумбур*. Феномен психології натовпу, який вивчали, зокрема, В.М. Бехтерев і Е. Фромм, розкривається в подібних сюжетах. Цікаво, що феї в казці «Зелена змія» перетворюють пліткарів на курок: розпускання чуток як соціальна риса засуджується. Хаос як протиставлення розумному упорядкуванню соціального буття описаний у сюжеті англійської казки «Titty Mouse and Tatty Mouse»: низка непередуманих безглузких дій призводить до втрати життя героїні.

Щодо *соціального інституту сім'ї*, то варто зауважити, що настанови дітям від батьків даються не в прямій формі, а в опосередкованій. Інтернаціональний кумулятивний сюжет про круглий хліб (російська казка «Колобок», англійська «Johnny-Cake», німецька «Пиріг, який утік») можна інтерпретувати як неслухняність дитини, яка занадто далеко зайшла у своїх пошуках дорослості. У деяких сюжетах колобок з'їдає лисиця, в інших – лис, у деяких – свиня. Цікаво, що в межах німецької фольклорної традиції існує ще один варіант: у казці «Товстий гладкий млинець» колобок дозволяє себе з'їсти голодним дітям. Ми можемо інтерпретувати такий розвиток сюжетної лінії як ілюстрацію національного й, звісно, загальноприйнятого ставлення до незахищених верств суспільства – жалість і співчуття.

Які *соціальні вади* висміюються чи засуджуються в казкових сюжетах? Англійська казка «Master of all Masters» висміює вчителя, який наставляє, що всі речі мають власну назву. Добрий, здавалося б, підхід обертається бідою: під час пожежі учень так довго вимовляє зарозумні речі, що погасити пожежу не встигають. Фальшива вченість межує із дурістю. Англійський сюжет

казки «The Three Bears» засуджує такі соціальні явища, як *пошкодження приватної власності й привласнення* результатів праці інших. Категорично негативним уважається відсутність чесності, чесності, добрих манер у взаєминах, обмеження прав людей, значить, того, що утворює основу демократичного суспільства. Сюжет англійської казки «The Three Heads of the Well» й російської казки «Морозко» дає приклади вихованої та невихованої поведінки, особливо щодо літніх людей. Одна донька всім, що має, пригощає старого чоловіка й одержує винагороду – чарівну паличку. Інша, демонструючи грубість, отримує передбачення лихого долі. В українській казці «Кобиляча голова» чемну й працювиту дівчину винагороджують золотом, сріблом і каретою з кінями, натомість дівчину, яка не має поваги до інших, з'їдають. Сюжети всіх світових казок збігаються в думці про важливість виховання як соціальної чесноти.

Казкове осмислення соціального простору торкається й розуміння дива та щастя в долі представників різних статей і віку. Сюжет французької казки «Попелюшка», створений у німецькій казці, шотландській «Rashin' Coatie» та англійській «Cap of Rashes», має національні модифікації. Наприклад, помічником героїні в шотландській казці є Руде Теля. Натомість англійська героїня – це самостійна сила. Соціальний статус підкреслюється тільки англійською героїною: під брудним одягом лише вона носить сукню доньки заможного джентльмена. Ані французький, ані англійський сюжети не містять згадки про церкву, як це робить німецька чи шотландська казки. Згадка про болотисту місцевість *fen* змушує читача уявити графство Кембріджшир або Лінкольншир, адже тільки тут росте очерет, із якого зроблена шапка героїні. До речі, спідниця, зроблена з очерету – ознака бідності й у шотландському сюжеті. Шотландська казка згадує про Різдво *Yule* з обов'язковим елементом свята – Різдвяною вечерею. Дівчата всіх казок працюватимуть, однак англійська та шотландська героїні є більш самостійними в прийнятті рішень, ніж французька чи німецька, які не шукають власну долю в дорозі. У німецькій казці, на відміну від інших, вмираюча мати наказує доньці бути лагідною та скромною й покладатися на Бога. У німецькій казці, на відміну від інших, мачуха наставляє пасербицю чесною працею заробляти хліб. У шотландській і німецькій казках люди тісно пов'язані з природою – птахи розкривають правду; у німецькій казці білий птах – аналог чарівниці французької казки, у шотландській – Теля. Гілка, із якої виростає ліщина на могилі матері в німецькому сюжеті, полита сльозами доньки, – початок дій, що призводять до щасливого одруження Попелюшки. Кришталева французька тувелька стає золотом в німецькій казці, капцем у шотландській і зовсім не згадується в англійській. Німецька казка містить жорсткі натуралістичні сцени: відрубання великого пальця ноги чи п'яти заради вигідного одруження. Шотландський сюжет допускає вбивство рідної сестри-зрадниці. У німецькій казці голуби карають брехливих сестер сліпотою, натомість у французькій казці Попелюшка бере сестер у палац і видає їх заміж. Батько героїні – удівець (у німецькій і французькій казках), в англійській казці (нагадує сюжет «Короля Ліра») батько проганяє доньку та пізніше визнає свою провину, у шотландській – батьки погано ставляться до власної молодшої доньки. У всіх казкових сюжетах Попелюшка під рідним ім'ям гідно проходить випробування завдяки насамперед власним якостям: подоланню страху, прихильності до природи, працювиту та лагідному характеру (французька й німецька казки), працювиту та самостійному характерові (англійська й шотландська казки). У німецькому сюжеті виокремлюємо важливість релігійної складової та благословення матері.

Розглянемо міжнародний сюжет «Хлопчика-з-Пальчика». Герой народжується в бідній родині – у багатодітній (французька казка); стара жінка знаходить хлопчика, коли рубає капусту (російська казка). В англійській казці появі хлопця сприяє чарівник Мерлін, виконуючи бажання матері мати дитину. Сюжет англійської казки, на відміну від російської та французької, суттєво відрізняється конкретними подробицями. По-перше, розмір хлопця в англійській казці набуває чітко означених параметрів – із великий палець руки батька. По-друге, у нього є ім'я – Том. По-третє, родина – неможлива, але охайна. По-четверте, ретельно описується чарівний одяг хлопця: сорочка з павутиння, штани – із пір'я. При дворі короля Артура одяг змінюється на королівський: сорочка – із крил метелика, з'являється маленький золотий палац, екіпаж із мишей і меч із голки. По-п'яте, англійська казка дає більше пригод-випробувань Тома: він не цурається крадіжок (як наслідок, зазнає покарання), падає в тісто (засуджується надмірна допитливість), його ледь не з'їдає корова (важливість відповідати власному місцю), його садовлять у мишоловку (прообраз в'язниці), нарешті, Тома вбиває павук.

На нашу думку, і епітафія на честь Тома, і його кумедні труднощі, і роль придворного шута – усі перипетії сюжетної лінії являють собою сатиричну пародію на ідеалізування лицарства часів короля Артура. З іншого боку, сюжет можна інтерпретувати як процес ініціації хлопця, який так і не стає дорослим. Том керує обставинами лише тоді, коли просить у короля срібну монету в три пенні й приносить її батькам. Натомість хлопець із російської казки – більш хитрий, а хлопець із французької – більш роботязий. Елемент крадіжки є й у французькому сюжеті, однак маленький хлопець краде семимильні черевики в людюда, і така крадіжка не засуджується через 1) абсолютне зло, яке втілює людюда і 2) бідність родини хлопця. У російському сюжеті є мотив продажу сина батьком. У французькому сюжеті людюда набуває рис суспільної істоти: під час зустрічі із принцесою він галантно вклоняється їй, а після викрадання черевиків, на кшталт людини деструктивної поведінки, впадає у відчай, пиячить і покидає дім. У дослідженому сюжеті про невинно гнаних і в сюжеті про маленького хлопця (зріст ототожнюється, за нашими роздумами, із статусом і в сім'ї, і в суспільстві) персонажі виконують функції, пов'язані між собою: полішення дому, обман, жертва обману, заподіяння шкоди, боротьба, просторове переміщення, випробування, отримання чарівного засобу, непізнане прибуття, весілля або здобуття багатства. Так, багата незнайомка (Попелюшка) відвідує бал, не маючи соціального права – її статус (кухарка) – низький. Інший приклад: принцеса обманює людюда, кажучи, що не бачила хлопців-утікачів. Далі: хлопець-із-пальчик обманом виманює в пана великі гроші. Ми вважаємо, що обман як зло – це конкретне явище в конкретних обставинах. Казка чітко дає зрозуміти, що обман як факт і обман як риса характеру потрібно розрізняти. Порочних сестер карають за підступність і злий язик. Том несе справедливе покарання від однолітків за нечесність у грі. Погодимось із глибокою думкою: обман – наслідок суперечностей у суспільстві [1]. Низька в соціальній ієрархії Попелюшка шляхом обману отримує багатого й знатного чоловіка. Хлопець-із-пальчик обманом рятує від бідності батька-пахаря. Сюжети казок розкривають соціальні причинно-наслідкові зв'язки, які, у свою чергу, абсолютно однозначно вказують на мету героя (гідну-негідну) та спосіб дії персонажів (шляхетний-підступний), даючи читачеві змогу орієнтуватися в соціальному полі казки.

Отже, розглянувши відтворення соціального простору в казкових сюжетах, зазначимо таке. У казкових сюжетах як у ментальній матриці вчинків людства за-

кладені соціальні норми, обмеження, права та обов'язки членів певного соціального простору. Соціальне життя вважається в казках таким, що важко створюється, тому на шляху у героїв – випробування у вигляді боротьби з матеріальними та нематеріальними силами. Пом'якшення соціальної нерівності вважається можливим за допомогою мудрого правителя, сильної держави чи фізичної привабливості й моральних чеснот героя.

Уважаємо перспективними подальші дослідження національної специфіки казкового сприйняття соціального простору та світоглядних настанов казки.

Література

1. Веллер М. До питання про аспекти обману / М. Веллер // Питання філософії. – 2014. – № 5. – С. 179.
2. Городяненко В.Г. Публічна соціологія : збірник науково-публіцистичних статей та інтерв'ю (1990–2010) / В.Г. Городяненко. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2011. – 372 с.
3. Золота книга кращих казок світу / укл., перекл. Г. Шалаєва ; іл. А. Сергюв. – М. : ТЕРРА, 1992. – 463 с.
4. Казки братів Гримм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : vseskazki.ru/avtorskie-skazki/bratya-grimm-chitat.
5. Казки Шарля Перро [Електронний ресурс]. – Режим доступу : vseskazki.ru/avtorskie-skazki/skazki-sharlya-perro.
6. Касумов Т.К. Страх в житті та життя в страху / Т.К. Касумов, Л.К. Гасанова // Питання філософії. – 2014. – № 1. – С. 34–45.
7. Кербеліте Б. Типи народних казок : структурно-семантична класифікація литовських народних казок / Б. Кербеліте ; Рос. держ. гуман. ін.-т та ін. – М. : РГГУ, 2005. – 724 с.
8. Кім А.О. Про деякі особливості класифікації сюжетів і героїв народних казок / А.О. Кім // Вісник Томського державного педагогічного університету. Серія «Гуманітарні науки (історія)». – 2006. – № 1. – Вип. 1(52). – С. 117–120.
9. Ніколаєв О.І. Основи літературознавства : [навч. посіб. для студ. філол. спец.] / О.І. Ніколаєв. – Івано-Франківськ : ЛІСТОС, 2011. – 255 с.
10. Пропп В.Я. Морфологія чарівної казки / В.Я. Пропп. – М. : Лабіринт, 2001. – 143 с.
11. Соціальний простір [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukraine-week.at.ua/publ/1/14_socialnij_prostir/1-1-0-18.
12. Сюжет // Літературна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/4459/Сюжет.
13. Топорков А.Л. Теорія міфу в російській філологічній науці XIX століття / А.Л. Топорков. – М. : Індрик, 1997. – 456 с.
14. Українські народні казки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : kazky.org.ua/zbirku/ukrajinsjky-narodni-kazky.
15. Ушинський К.Д. Педагогічні твори : в 6 т. / укл. С.Ф. Єгоров. – М. : Педагогіка, 1990. – Т. 6. – 1990. – 528 с.
16. Шинкаренко В.Д. Формування знаково-сислової структури соціокультурного простору: соціологічні аспекти походження гри, ритуалу, магії, міфу та казки : автореф. дис. ... докт. соціол. наук : спец. 22.00.06 «Соціологія культури, духовного життя» / В.Д. Шинкаренко. – М., 2006. – 49 с.
17. Jacobs J. English Fairy Tales / J. Jacobs. – 2003. – 345 p.
18. Scottish Fairy and Folk Tales / sel. and edit. with the introduction by Sir George Douglas. – New York : A.L. Burt Company, 1901.

Анотація

Наседкіна О. О. Основні сюжетні лінії казкового сприйняття соціального простору. – Стаття.

Проблема класифікації казкових сюжетів достатньо досліджена вченими-літературознавцями. Ми поставили за мету розглянути в статті казкові сюжети як малодосліджений феномен у зв'язку із соціальним навантаженням, який вони несуть, схематично описуючи соціальні ролі та соціальну структуру суспільства. Казкові сюжети надзвичайно чутливі до соціальних явищ: соціальної нерівності (бідність-багатство), соціального статусу (король-підданий) і процесів соціалізації. Досліджено сюжетну функцію випробування й виокремлено кілька видів випробування в соціальному просторі казки. Варіації спільних сюжетних ліній являють собою втілення соціальних взаємодій на конкретному національному ґрунті. Стаття демонструє чинники впливу на розвиток національного сюжету – фактори природи, релігії, слідування закону – і досліджує важливість соціального згуртування (родина, товариство, держава), торкається відбиття в казці аспектів страху та обману в соціальних відносинах поряд із поняттями соціальної гідності, соціального приниження й соціальних обов'язків. Ми вважаємо, що перспектива досліджень полягає у подальшому розгляді функцій казкових сюжетів і вивченні соціальних особливостей національних культурних просторів, утілених у тотожних сюжетах.

Ключові слова: казка, сюжет, соціальний простір, випробування, функція.

Аннотация

Наседкина О. О. Основные сюжетные линии сказочного восприятия социального пространства. – Статья.

Проблема классификации сказочных сюжетов достаточно исследована учеными-литературоведами. Мы поставили целью рассмотреть в статье сказочные сюжеты как малоизученный феномен в связи с социальной нагрузкой, которую они несут, схематически описывая социальные роли и социальную структуру общества. Сказочные сюжеты чрезвычайно чувствительны к социальным явлениям: социальным отличиям (бедность-богатство), социальному статусу (король-подчиненный) и процессам социализации. Исследуются сюжетные функции испытания, различные его виды в социальном пространстве сказки. Вариации

общих сюжетных линий представляют собой реализацию социальных взаимодействий на конкретной национальной почве. Статья демонстрирует, какие элементы влияют на развитие национального сказочного сюжета – фактор природы, религии, законопослушания – и исследует важность социальных объединений (семья, дружеские отношения, государство), касается аспектов страха и обмана в сказках в связи с сюжетной линией испытания, а также понятий социального достоинства, социального унижения и социальных обязанностей. Мы считаем, что перспектива исследований находится в последующем изучении функций сказочных сюжетов и анализе социальных особенностей национальных культурных пространств, реализованных в тождественных сюжетах.

Ключевые слова: сказка, сюжет, социальное пространство, испытания, функция.

Summary

Nasedkina O. O. Main fairy-tales' plot lines of social space perception. – Article.

The problem of fairy-tales' plots classification has been investigated well enough. The aim of our article is to research some fairy-tales' plots as an insufficiently explored phenomenon in connection with a social load, schematically described social roles and social structure. Fairy-tales' plots are extremely sensitive towards social things, such as social inequality (poverty-wealth), social status (a king-a servant) and the process of socialization. On the grounds of 31 Propp's main character ' functions we study the plot function of trials and pick out several trials' types in the context of fairy-tales' social space. Some common plot lines' variations realize social interactions based on the specific national conditions. The article deals with some elements influencing national plots, such as factors of nature, religion and law-abidance. The article also researches the importance of social communities (family links, friendship and state links). The work studies such aspects as fear and trickery in connection of trials as a plot and investigates such notions as social dignity, social humiliation and social duties. The further development of the problem is in fairy-tales functions' researching and social peculiarities' studying of national cultures embodied in the identical fairy-tales' plots.

Key words: fairy-tale, plot, social space, trials, function.